

HARAKAT YO'NALISHLARIDA AVTOBUSLARNING HARAKAT XAVFSIZLIGIGA TA'SIRINI BAHOLASH

Ilhom Iskandarovich Umirov

Jizzax Politexnika instituti katta o'qituvchisi

umirov-i@mail.ru

Navruzbek Hojimuratov

Jizzax Politexnika instituti 101-19 YUTT guruh talabasi

Shoxzod Shukurov

Jizzax Politexnika instituti 103-20 TVM guruh talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada shahar transport turlari bo'yicha mikroavtobuslarning harakatlanish xususiyatlari keltirilgan. Shahar yo'lovchi transporti harakatlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan muammolarni hal qilish maqsadida Jizzax shahrining markaziy ko'chalarida transport vositalarining imtiyozli harakatlanishini tahlil qilindi.

Kalit so'zlar: yo'l tarmog'i, avtobus, mikroavtobus, yo'l transport hodisasi, haydovchi, piyoda, muhit, avtomobil, yo'l, to'qnashuv.

ASSESSMENT OF THE IMPACT OF BUSES ON TRAFFIC SAFETY ON ROUTES

ABSTRACT

This article describes the properties of the movement of urban minibuses on routes. In order to solve problems that negatively affect the movement of urban passenger traffic, an analysis was made of the priority movement of public transport on the central streets of Jizzakh.

Keywords: road network, bus, minibus, traffic accident, driver, pedestrian, environment, car, road, collision.

KIRISH

Hozirgi kunda dunyoning yirik shaharlarida avtomobillar soni kundan-kunga jadal sur'atlar bilan ortib bormoqda. Bunday

holatni O'zbekiston Respublikasida ham ko'rish mumkin. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishganidan keyin mamlakat iqtisodiyoti salohiyatini oshirish maqsadida avtomobil sanoatini rivojlantirish keng yo'lga qo'yildi.

Avtomobillashtirish jamiyatning iqtisodiy yuksalishiga ijobiy ta'sir qilish bilan birga, bir qancha salbiy oqibatlarning kelib chiqishiga sabab bo'lmoqda. Avtomobillashtirishning salbiy oqibatlari natijasida ko'plab yo'l-transport hodisalari sodir etilmoqda. Bu esa bir qancha kishilarning halok bo'lishlari yoki tan jarohatlari olishlari, shuningdek, yo'l-transport hodisalari natijasida ko'plab yetkazilayotgan moddiy zararlar, shahar ko'chalari, aholi yashaydigan joylardan o'tadigan yo'llar mintaqasidagi yuqori darajadagi shovqin, ko'chalarning to'xtab turuvchi avtomobillar tomonidan to'sib qo'yilishlari va nihoyat, birinchi navbatda shahar yo'lovchi transportlarining harakatlanishiga ham o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatmoqda [4]. Misol uchun, Jizzax shahrini olsak, aralash transport oqimida harakatlanayotgan jamoat transporti uchun maxsus bo'laklar yoki svetofor ob'ektida imtiyozli harakatlanish yo'qligi ularning bir maromda ishlashiga to'sqinlik qiladi. Natijada transport vositalarining ushlanib qolishlari bilan birga yo'lovchi transportlarining harakatlanish tezliklari pasayib ketishiga olib keladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Olib borilgan tadqiqotlarni tahlili shuni ko'rsatadiki, yo'l tumanlashtirish ishlari Бафков В.Ф., Abduraxmanov R.A., Azizov S.Z. va boshqalar tadqiqotlarida uchraydi. O'zbekiston Respublikasi tog'li hududida yo'llarni dengiz sathidan balandligi bo'yicha tumanlashtirilgan. Tumanlashtirishlarda asosiy mezon sifatida avtomobillar harakat xavfsizligi ko'rsatkichi olingan. Tadqiqotlarda harakat sharoitiga ta'sir etuvchi omillarga tizimli yondashilmagan va tizimli tahlil qilinmagan, harakat sharoiti nazariy asoslari takomillashtirilib, harakat sharoitini baholash mezonlari kiritilmagan[2, 3].

NATIJALAR

Shahar yo'lovchi transportlarining imtiyozli harakatlanishini rivojlantirish va aholiga ko'rsatilayotgan transport xizmati sifatini oshirish borasida bir qator hal qilinishi kerak bo'lgan masalalar turibdi. Bular:

- bugungi kunda shahar yo'lovchi transport vositalarining shaxsiy transport vositalariga nisbatan raqobatbardoshligi bir oz pasaygan. Buning sababi shundaki, shaxsiy transport vositalarining jamoat transport vositalariga qaraganda tezliklarining yuqoriligi, yo'lovchilar

uchun qulayligi, qatnov muntazamligi, tashish tan narxining yo'lovchilarga ma'qulligi kabi sifatlarining ustunligi tufayli tanlaydilar. Bulardan tashqari kunning tig'iz paytlarida, jamoat transport vositalarining ushlanib qolishlari, ayniqsa, avtobuslarning ushlanib qolishlari vaqtining ortishi, buning natijasida harakat tezligining pasayishi, qatnovlar muntazamligining buzilishlari natijasida yo'lovchilarning kutib qolishlari oqibatida vaqt yo'qotishlari yuqoridagi sabablarga olib kelmoqda. Bularning barchasi jamoat transport vositalarining iqtisodiy ko'rsatkichlariga o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatadi:

- yo'llarda tegishli yo'l belgilari va yo'l belgi chiziqlari bo'lishiga qaramay, transport vositalari serqatnov bo'lgan shahar markaziy ko'chalaridagi qatnov qismining birinchi bo'lagi, asosan jamoat transportlari harakatlanadigan bo'lak hisoblanadi, shuningdek, avtobuslarning kirish va chiqish joylari transport vositalarining vaqtinchalik turar joylariga aylanib qolgan.

- Jizzax shahridagi ayrim ko'chalardan o'tadigan yo'nalishlar yo'llarining asosiy transport-ekspluatatsion ko'rsatkichlari transport harakatini tavsiflovchi (harakat miqdori, harakat tarkibi, harakat oqimining tezligi, harakat oqimining zichligi, harakatning ushlanishi), xavfsizlikni belgilovchi va yo'l holatini aniqlovchi (yo'lning o'tkazish qobiliyati, qoplama ravonligi, mustahkamligi va tishlashishi) ko'rsatkichlari talab darajasida ta'mirlanmagan yoki umuman ta'mirga muhtojdir. Bu ham o'z navbatida jamoat transporti vositalarining harakatlanishi uchun salbiy ta'sir ko'rsatadi;

- yo'nalishlar qatnaydigan ayrim ko'chalarda sun'iy yoritilganlik to'liq ta'minlanmagan. Bu esa kunning qorong'i paytida haydovchilarga bir qator noqulayliklarning yuzaga kelishiga hamda yo'l-transport hodisalarining kelib chiqishiga sabab bo'ladi.

Yuqorida keltirilgan, shahar yo'lovchi transporti harakatlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan muammolarni hal qilish maqsadida Jizzax shahrining markaziy ko'chalarida transport vositalarining imtiyozli harakatlanishini tadqiq qilish lozim.

Transport vositalarining xavfsiz harakatlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan muammolarni hal qilish, transport vositalarining xavfsiz harakatlanishini ta'minlash va yo'l-transport hodisalarining oldini olish borasida Jizzax shahar Ichki ishlar boshqarmasi yo'l harakati xavfsizligi boshqarmasi (IIB YHXB), Jizzax viloyat transport boshqarmasi hamda barcha manfaatdor bo'lgan tashkilotlar bilan birgalikda chora-tadbirlar ishlab chiqqan holda hal etilsa maqsadga muvofiq bo'ladi va o'z yechimini topadi [5, 12].

Ushbu tadqiqotni o'tkazish uchun Jizzax shahrining umumfoydalanadigan jamoat transportlari, ya'ni avtobuslar, mikroavtobuslar, va taksilar harakatlanadigan quyidagi markaziy ko'p bo'lakli yirik ko'chalar tanlab olindi. Bu ko'chalar: A.Navoiy, Sh.Rashidov, Mustaqillik, I.Karimov va O.Azimov ko'chalaridir. Birinchi navbatda ko'chalarning geometrik o'lchamlarini o'rganish maqsad qilib olindi. Bu ko'chalarda umumfoydalanishdagi jamoat transportlari ko'p miqdorda harakatlanadi.

Shahrimizdagi A.Navoiy ko'chasi eng serqatnov ko'chalardan biri hisoblanib, yo'lining umumiy kengligi 22 metrni tashkil qiladi. Avtomobillar va jamoat transportlari harakatlanadigan qatnov qismi 3 bo'lakli hisoblanib, Yo'nalish bo'yicha bo'lakning kengligi 3,5 metrni tashkil qiladi. bekatlari chorrahaga nisbatan yaqin qurilgan hamda xavfsizlik jihatidan yerdan bir oz ko'tarilgan. Umumiy qatnov qismini bo'laklar ajratib turadi.

Jizzax shahrining avtomobillar va jamoat transportlari harakatlanadigan ko'chalaridan yana biri Sh.Rashidov ko'chasi hisoblanadi. Ko'chaning umumiy kengligi 22 metr bo'lib, 3 bo'lakli qilib belgilangan. Har bir bo'lakning kengligi 3,5 metrdan qilib olingan. Yo'nalishlar bo'yicha qatnov qismlari 10,5 metrdan belgilangan.

MUHOKAMA

Shahrimizning markaziy ko'chalaridan yana biri Mustaqillik ko'chasi hisoblanadi. Ushbu ko'chada avtomobillar harakati ancha tig'iz hisoblanadi. Ko'chaning umumiy kengligi 22 metrni tashkil etadi. Yo'nalish bo'yicha qatnov qismining kengligi 11 metr hamda 3 bo'lakli qilib ajratilgan. Bo'lakning kengligi 3,5 metr qilib belgilangan.

Aholi zichligi kam bo'lgan joyda yo'lovchi tashish qiyin bo'lmaydi deb hisoblanadi. Malayziya poytaxti Kuala-Lumpur shahrida (900 000 ta aholisiga) 400 ta mikroavtobuslar ishga tushgan bo'lib, ular 250-300 oddiy avtobus o'rnini bosmoqda. Mikroavtobuslarda yo'lovchilar 8,2 km ga tashiladi. Mikroavtobuslar taksiga nisbatan arzonroq sharoitda xizmat ko'rsatadi. Bir qator mamlakatlarda (AQSh, Germaniya va h.k.z) transport siyosat darajasiga yetdi. Masalan, AQShda transport yo'laklari tuzilib, katta shaharlarga yo'l ochilgan va bu yo'llar federal hukumati tomonidan qo'llab quvvatlanadi. Yo'laklar chetida katta avtomobil to'xtash joylari, avtobuslar haqidagi axborot markazlari qurilgan [2].

Yo'lovchilarni yig'ib, tashib olib borish tizimi avtomobillashtirish ko'rsatkichi oshib borayotgan bizning mamlakatda ham foydali bo'lishi mumkin:

- yo'nalishli mikroavtobus, taksi, xizmatchi transport vositasi, maktab avtobuslari kabilarda yo'lovchi tashish uchun qo'shimcha sharoitlar;
- transport xizmatini mukammallashtirish, ayniqsa, shahar ichida, shahar atrofida, qishloq joylarda, aeroportlarda va boshqa ob'ektlarda yo'lovchi tashishga qaratilgan;
- jamoat transportlarining rivojlanishi uchun mavjud texnik-iqtisodiy baholash, yo'lovchilarni tashishga bog'liq mukammal harakatlar zarurdir.

Shaharda qatnovchi avtobuslar tuzilishi iloji boricha yo'lovchilarning o'tirib va turib ketishiga hamda tushishiga, tez-tez to'xtab, katta tezlanish bilan harakatlanishiga moslangan bo'lishi lozim. Shahar ichi yo'nalishlarida qatnovchi yo'lovchilar o'rtacha qatnov masofasi nisbatan kichik va sutka davomida yo'lovchilar oqimining o'zgaruvchan bo'lishi shahar ichi avtobuslarining kuzov saloni rejasi kam o'rindiqli, o'tish joylari, avtobusning old va orqa tomonida turib ketishga mo'ljallangan sath (maydoncha) keng bo'lishi taqozo etadi. Salonni aytilgandek, rejalashtirish bilan yo'lovchilarga xizmat ko'rsatish sifatini deyarli kamaytirmagan holda avtobus sig'imini oshiradi. Chiqish va tushish uchun eshiklari keng bo'lishi, yo'lovchilarning chiqish va tushish uchun zarur bo'lgan to'xtab turish vaqtini kamaytirish hisobiga avtobuslar ish unumini oshiradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda Jizzax shahrining magistral ko'chalarida shahar yo'lovchi transportlarining harakatlanish sharoiti va holatini belgilab o'lgan tahlilga asoslandi, bunda adabiyot manbalarga va chet el izlanishlari bo'yicha internet ma'lumotlaridan foydalanildi. Jamoat transportlari harakatlanadigan shahar magistral ko'chalarida harakat miqdori ertalabki «tig'iz vaqtlarda» 8^{00} - 10^{00} soatlarida 2500-3000 avt/soat va kechki 17^{00} - 18^{00} soatlarida 2520-3050 avt/soat miqdorda o'zgarishi, harakat tarkibi esa 94-97 % engil avtomobillar, 0,4-1,0 % yuk avtomobillar, 1,2 - 4% . avtobus, mikroavtobuslar, hamda 0,2-0,6 % va lar tashkil etishi aniqlandi.

REFERENCES

1. Q.X.Azizov. Harakat xavfsizligini tashkil etish asoslari. – T.: “Fan va texnologiya”, 2009. - 244 bet.
2. Abduraxmanov R.A., Azizov S.Z. Shahar yo'lovchi transportlarining imtiyozli harakatlanishini tadqiq qilish (Jizzax shahri misolida) // TAYI “O'zbekiston avtomobil-yo'l kompleksining dolzarb vazifalari”

Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to'plami II-qism. Jizzax-2008, 165-166 bet.

3. Бабков В.Ф. Дорожные условия и безопасность движения. М.: Транспорт. 1982. - 286 с.

4. Нуруллаев, У., Умиров, И., & Исоков, Г. (2021). Методика определения деталей, критических по надежности автомобилей. *Academic research in educational sciences*, 2(5), 678-684.

5. Umirov, I., Turushev, S., & Ravshanov, F. (2021). Йўл бўлакларининг ҳаракатланиш хавфсизлигига таъсирини таҳлил қилиш. *Academic research in educational sciences*, 2(2).

6. Karimovich, A. A., & Abdugarimovich, U. B. (2021). Method of ensuring traffic safety on slippery roads.

7. Адиллов, О. К., Умиров, И. И., & Абдурахманов, М. М. (2021). Анализ существующих работ, посвященных проблемам экологии автомобильного транспорта. *Вестник науки*, 2(2), 74-82.

8. Нуруллаев, У., Отакулов, З., & Эгамназаров, Н. (2021). Қиш мавсумида автомобиль йўлларининг ўтказиш даражасига қўйиладиган талаблар. *Academic research in educational sciences*, 2(2).

9. Agzamov, J., Namraqulov, Y., & Baratov, I. (2021). Jizzax shaxrining magistral kochalarida harakat xavsizligini tahlil qilish. *Academic research in educational sciences*, 2(6), 363-368.

10. Murtazakulovich, N. Y., & Qo'Chqorovna, Y. M. (2021). Yer usti transport tizimlarida tashishni tashkil etishda yuksiz qatnovlarni optimal rejalashtirish. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(1).

11. Хамракулов, Ё. М., & Абдукаримов, Ш. У. (2022). Норматив на капитальный и текущий ремонт карьерных автосамосвалов. *вестник науки Учредители: Индивидуальный предприниматель Рассказова Любовь Федоровна*, 1(1), 141-146.

12. Mansurovna, M. L., & Eshquvvatovich, I. S. (2021). Study of the influence of operating factors of a vehicle on accident by the method of expert evaluation. *Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences*, 1(1), 10-17.